

Māra Jēkabsons

Latvijas Nacionālo digitālo bibliotēku veidojot:

par 2011.gada 2.jūnija diskusiju Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē

2011.gada 2.jūnijā Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē notika diskusija “Latvijas Nacionālo digitālo bibliotēku veidojot: mērķi, iespējas, rezultāti”, ko sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku (LNB) un Latvijas Bibliotekāru biedrības Jauno speciālistu sekciju organizēja Latvijas Universitātes (LU) Sociālo zinātņu fakultātes (SZF) Informācijas un bibliotēku studiju nodaļa (IBSN) un Sociālo un politisko pētījumu institūts. Diskusija tika rīkota projekta “Nacionālā identitāte digitālajā vidē” ietvaros, tās mērķis — sapulcināt atmiņas institūciju un valsts pārvaldes pārstāvjus, kā arī digitālo bibliotēku lietotājus, lai novērtētu līdzšinējo veikumu digitalizācijā, identificētu galvenās problēmas, meklētu risinājumus to novēršanai, kā arī apspriestu kultūras mantojuma digitālās saglabāšanas nepieciešamību un iespējas, izvirzītu digitālās bibliotēkas mērķus un noteiktu līdzekļus to īstenošanai. Sarunas un viedokļu apkopošana notika trīs paralēlās diskusijās: 1) lietotāju grupa — studenti, pasniedzēji, lietotāju apkalpošanas speciālisti (moderatore: LU SZF IBSN docente Daina Pakalna); 2) sadarbības un projektu grupa — institūciju vadītāji ar pieredzi digitalizācijas projektos (moderatore: LU SZF IBSN docente Līga Krūmiņa); 3) valsts politikas grupa — institūciju vadītāji un valsts pārvaldes iestāžu pārstāvji (moderators: LNB Digitālās bibliotēkas nodaļas vadītājs Uldis Zariņš). Diskusijas noslēgumā tika prezentētas katras diskusiju grupas galvenās atziņas.¹

Saglabāšanas un pieejamības mūžīgais karš

Atmiņas institūciju darbs skar divas pilnīgi pretējas darbības jomas — saglabāšanu un pieejamību. Diemžēl saglabāšana nereti gūst pārsvaru pār pieejamību, rezultātā daudzas digitālās kolekcijas lietotājiem nav nedz īsti pieejamas, nedz izmantojamas. Ir kolekcijas, kas tapušas kā sava veida eksperimenti un finanšu piesaistes

elementi. Faktiski tās izveidotas tikai digitalizācijas pēc, un, ja neskaita digitalizētāju iegūtās zināšanas un prasmes, citas praktiskas nozīmes tām nav. Digitalizācija tiek uzskatīta par sava veida glābšanas riņķi visiem atmiņas institūciju dokumentiem, vienīgo materiālu saglabāšanas garantu nākamajām paaudzēm. Taču tā ir tikai viena no iespējām — šobrīd, protams, visoptimālākajām. Diskusijā tika uzdots jautājums — vai digitalizācija uzlabo oriģinālu stāvokli? Atbilde bija — nē. Pat neskatoties uz izvirzītajiem digitalizācijas kritērijiem, tā “noēd” visus iestādes resursus, bet oriģināls tikmēr iet bojā. Digitalizācijas eiforijā bieži vien piemirstam, cik svarīgi tomēr ir saglabāt arī oriģinālu. Mīts, ka digitalizēt ir lētāk nekā saglabāt, ir izkūpējis. Digitalizācija prasa ļoti daudz līdzekļu, turklāt nevis, lai to uzsāktu, bet gan lai turpinātu, saglabātu un attīstītu jau digitalizēto. Ideāli, ja var gan digitalizēt, gan saglabāt oriģinālu. Taču gadās, ka fiziski gandrīz jau sabrukušais oriģināls nav izmantojams pat digitālā veidā, jo pietrūkst līdzekļu tā tālākai attīstīšanai, piemēram, optiskās rakstzīmju atpazīšanas problēmas atsevišķām avīzēm to sliktā fiziskā stāvokļa dēļ.

No lietotāja viedokļa, galvenais digitālo kolekciju kritērijs ir pieejamība un lietojamība. Desmit gadu laikā ir daudz digitalizēts, tiek turpinātas iesāktās un veidotas arvien jaunas kolekcijas, taču vai tās visas ir pieejamas un ērti lietojamas? Pieejamības un lietojamības galvenā izpausme ir lietotājdraudzīga meklēšanas sistēma. Var moralizēt par postmodernās sabiedrības trūkumiem un vājībām, taču, ja veidojam kolekcijas sabiedrībai un nevis sev, jāņem vērā lietotāju vēlmes, citādi digitālo bibliotēku neviens neizmantos. Gribam mēs to vai ne, taču “Google” ir un paliek visu meklētāju paraugs — viens lodziņš, kas meklē visu un visur. Cilvēki ir pieraduši meklēt ātri un atrast tūlīt, citādi nemeklē un nav vajadzīgs. Šo paradumu, kad cilvēks vēlas visu ātri un uzreiz, ar dažiem klikšķiem, mēdz dēvēt gan par klikš-

Izmantojamība un saprotamība

Digitalizācija nav pašmērķis, tā ir pakalpojums. Digitālais resurss ir vērtīgs tikai tad, ja to lieto. Veidojot digitālo bibliotēku un digitālās kolekcijas, jādomā par to izmantošanas ērtumu un saprotamību, kas ietver ne tikai saskarni, meklēšanu un pārlūkošanu. Diemžēl kā viens no negatīvākajiem piemēriem minams Latvijas Valsts vēstures arhīva projekts "Raduraksti" (<http://www.lvva-raduraksti.lv>) — ne tāpēc, ka informācijpratības zinībās *neiesvaidītajiem* ir gandrīz neiespējami tur kaut ko at-

ķu un zibšņu kultūru, gan knābāšanu, kā to apzīmēja LU SZF IBSN profesore Baiba Sporāne, taču neatkarīgi no tā, kā mēs to saucam un vai šausmināties par jauno paaudzi, kas visu meklē tikai internetā, nespēj ilgstoši noturēt uzmanību, nevēlas un nespēj lasīt garus tekstus, bet tikai "knābā", digitālajai bibliotēkai ir vajadzīga vienota sistēma — viens pieejas punkts visām digitālajām kolekcijām ar pēc iespējas vienkāršāku meklēšanu un ērtu un saprotamu pārlūkošanu. Un tas nav tikai tāpēc, ka, nodrošinot šo "knābāšanu", digitalizācija iztop sabiedrībai. Tas ir izdevīgi arī atmiņas institūcijām — izveidojot pieeju saviem krājumiem no viena punkta, bibliotēkas, muzeji un arhīvi sevi tādā veidā popularizē, vairo savus statistikas rādītājus, un, kas zina, arī kaut ko nopelna. Viens pieejas punkts, nevis izkaisītas n-tās datubāzes, ir tas, ko būtībā vēlas gan lietotāji, gan pašas atmiņas institūcijas.

Protams, cilvēki ir dažādi, piemēram, LU SZF Komunikācijas studiju nodaļas pasniedzēji novērojuši, ka studenti, izvēloties studiju un diplomdarbu tēmas, vadās pēc tā, kas ir pieejams internetā — apskatās, kuri žurnāli un laikraksti ir digitalizēti vai kā citādi pieejami globālajā tīmeklī, un tikai pēc tam izvēlas sava darba tēmu, žurnālus un laikrakstus studijām. Taču vienmēr būs ļaudis, kas priekšroku dod tieši oriģinālam. Jauniešu — skolēnu un studentu — galvenās vēlmes ir ātrums un ērtums, straujais dzīves ritms šīs prasības uzliek arī strādājošajiem un pat vecākajai paaudzei. Neapšaubāmi tas digitalizāciju izvirza priekšplānā, saskarsmi ar oriģinālu — smarža, putekļi, pieskārieni, lasītavas apcerīgais klušums — spēj novērtēt vien retais. Tas gan nenozīmē, ka digitalizācija un oriģināls ir nerimtīgi pretinieki, drīzāk otrādi. Digitalizācija ar savām tehnoloģiskajām iespējām padara oriģinālu pieejamāku un izmantojamāku, taču neaizmirsīsim, ka visa pamatā tomēr ir oriģināls — pirmkārt, tas ir pamatvērtība pati par sevi, otrkārt, bez laba oriģināla digitalizācija nemaz nav iespējama. Vislabākais, kā vienmēr, ir zelta vidusceļš starp saglabāšanu un pieejamību.

Lietotāju grupas diskusija

rast, bet gan tāpēc, ka šis digitalizācijas projekts pierāda tehnikas vājumu atsevišķu pasaulīgu problēmu risināšanā. "Radurakstu" trūkums (ja to tā, protams, var nosaukt) ir nesaprotamie un neizlasāmie teksti. Materiāls ir ieskenēts, tehniski apstrādāts, redzams, bet nav izlasāms. Var jau vainot mācītāju un citu reģistrētāju sliktos rokrakstus, atsaukties uz valodu barjeru, taču galvenā projekta problēma ir un paliek tehniskais atspoguļojums — tekstu nav iespējams **izlasīt**. Zināms, ka digitalizētāji ļoti strādā ar skenēto materiālu kvalitāti, tomēr acīmredzot atsevišķi dokumenti vēl aizvien sagādā ne mazums raižu.

Liels sāpju bērns pieejamības un izmantojamības sakarā ir uz kompaktdiskiem (CD) uzglabātās digitālās kolekcijas. Īpaši daudz tādu izveidots Latgalē. Ja tās ar laiku netiek ievietotas internetā, tās beigās nevienam nav pieejamas un aiziet aizmirstībā.

Svarīgs digitālo kolekciju izmantojamības un saprotamības aspekts ir valodu atbalsts. Jo vairāk valodās būs pieejama saskarne, meklēšana un pārlūkošana, jo vairāk izmantota un populārāka būs digitālā bibliotēka.

Autortiesības un maksas pakalpojums

Viens no strīdīgākajiem Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas (LNDB) jautājumiem jau kopš tās pirmsā-

kumiem ir digitālā bibliotēka kā maksas un bezmaksas pakalpojums. Nav noslēpums, ka "postošākais ķirmis" kultūras mantojuma digitalizācijā ir autortiesības — ja nevar īsti apgalvot, ka tās pilnībā sagrauj visu digitalizāciju, tad daudz ko neļauj iekļaut digitalizējamos kolekcijās gan. Šobrīd brīvpiekļuvē globālajā tīmeklī rodami tikai ar autortiesībām neaizsargātie LNDB materiāli, kā arī tie dokumenti, par kuriem panākta vienošanās ar autortiesību turētājiem. Pilnas LNDB kolekcijas bez maksas aplūkojamas tikai no Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas jeb "Gaismas tīkla" datoriem visās Latvijas pašvaldību publiskajās bibliotēkās un LNB. Taču ne visiem ir

Saturs un mērķauditorija

Veidojot digitālo bibliotēku vai tās kolekciju, allaž svarīgs jautājums ir — ko tieši digitalizēt? Oficiāli neapstiprināti, taču vispārzināmi un atzīti ir kritēriji, kas liek pirmām kārtām digitalizēt kultūrvēsturiskus materiālus, fiziski apdraudētus un jau brūkošus dokumentus, kā arī ļoti pieprasītus izdevumus. Lai gan bibliotekāri ir erudīti kultūras vēstures speciālisti, lieliski pārzina savu bibliotēku krājumu stāvokli un, pateicoties statistikai un saskarsmei ar lasītājiem, ir lietas kursā par populārāko literatūru, ierobežoto finanšu resursu un autortiesību

Sadarbības un projektu grupas diskusija

iespēja un vēlēšanās apmeklēt bibliotēku klātienē, tāpēc nopietni izvērtējams lēmums beidzot piedāvāt jau gadiem ilgi apspriesto ar autortiesībām aizsargāto darbu pieejamību maksas pakalpojuma veidā. Diskusijas gaitā tika secināts, ka bibliotekāri nepamatoti baidās no maksas pakalpojumiem un ka lietotāji ir gatavi maksāt par LNDB izmantošanu ārpus bibliotēku telpām. Gribi par velti — ej uz bibliotēku, gribi mājās vai parkā uz sola — maksā. Šo shēmu labi pierāda biedrības "Ideju Forums" (<http://www.idejuforums.lv>) veidotās "E-bibliotēkas" (<http://www.e-biblioteka.lv>) popularitāte. Neskatoties uz sliktu slavu sakarā ar autortiesību neievērošanu autortiesību turētāju vidū un naidīgo attieksmi no bibliotēku puses iespējamās konkurences dēļ, "E-bibliotēka" tika aktīvi izmantota. Autortiesību jautājuma atrisināšanai maksas pakalpojums būtu vislabākā iespēja, taču pagaidām to ierobežo normatīvie akti, kas maksas pakalpojumu definē kā uzņēmējdarbību. Blakus juridiskajam pamatojumam nav nokārtots arī tehniskais risinājums — izstrādāt LNDB e-norēķinu sistēma.

Otra nopietnākā problēma autortiesību sakarā ir plaģiāts. Diemžēl digitalizācija ar savām tehniskajām iespējām to tikai veicina, tāpēc nopietni pārdomājams mehānisms, kas palīdzētu šādus gadījumus atklāt un kontrolēt.

dēļ nav viegli atrast vidējo aritmētisko un izvēlēties digitalizējamo materiālu. Jā, ir neapstrīdamas kultūrvēsturiskas vērtības, ir fiziski bojā ejoši materiāli, taču pāri visam tomēr stāv saturs un auditorija — neviens neko nelasis tikai tāpēc, ka tas ir vērtīgs, ka tas ir digitalizēts vai ka drīz būs zudis tā oriģināls. Dokuments uzmanību piesaista galvenokārt ar saturu, taču cilvēku intereses un vajadzības ir tik daudzveidīgas, ka izveidot kritērijus digitalizācijai pēc satura nav iespējams.

Profesionāļu aprindās cirkulē jēdziens "tante Limbažos" jeb digitalizācija vidējam lietotājam. Bet kas tad īsti ir šis vidējais lietotājs? Vai mēs varam aprobežoties tikai ar "tanti Limbažos"? Ja es būtu students vai pasniedzējs, es apvainotos. "Tante" ir tikai iespēja, ideja, ne pašmērķis. Tas, ko digitalizēt un ko ne, īstenībā ir subjektīvs jautājums. Lai no šīs subjektivitātes izvairītos, diskusijas dalībnieki ierosināja veikt plašas lietotāju aptaujas. Faktiski pirms katras digitalizācijas būtu jāapzina lietotāju intereses, vēlmes un vajadzības. Ir dažādas lietotāju grupas, un tās visas nevar mērīt ar vienu olekti — skolēni, studenti, pasniedzēji, seniori, uzņēmēji, mājsaimnieces, daudz bērnu mātes, bezdarbnieki, ierēdņi, cilvēki, kas strādā no plkst. 9.00 līdz 17.00... Katrai no šīm grupām ir savas vajadzības, savas iespējas apmeklēt bibliotēku. Nav tāda vidējā lietotāja. Orientēšanās uz abstraktu vi-

dējo lietotāju ir fikcija. Jāstrādā ar konkrētām mērķgrupām, tad arī būs rezultāti.

Viena no iespējām apmierināt sabiedrības vajadzības ir digitalizācija pēc pieprasījuma. 2010.gada decembrī LNB uzsāka Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) atbalstītu projektu "Digitālās bibliotēkas pakalpojumu attīstība". Citu projekta gaitā izveidoto e-pakalpojumu vidū LNDB lietotājiem 2012.gadā tiks piedāvāta arī digitalizācija pēc pieprasījuma, kas ļaus veikt lasītāju izvēlētu dokumentu digitalizāciju.²

Digitalizācijas politikas izveidošana un īstenošana nav viegls uzdevums. Diskusijas gaitā izcēlās daudz asu domstarpību par to, kā sabalansēt lietotāju vēlmes un intereses ar tradīcijām, vērtībām, izglītības sistēmu, kultūru. Daļa diskusijas dalībnieku pārstāvēja viedokli, ka digitalizācijai jāpievēršas plaša patēriņa pieprasījumiem. Cilvēkus neinteresē pilnīgi viss, nav jādigitalizē tas, ko neizmanto, pirms katras digitalizācijas vienmēr apzināmas lietotāju intereses. Pārējie klātesošie šim uzskatam pievienojās tikai daļēji. Jā, lietotāju aptaujas ir bezgala nepieciešamas un noderīgas, taču digitalizējamā satura sakarā vairumā gadījumu tās neko jaunu neatklāj. Bibliotekāri pazīst savus lietotājus, zina, ko visvairāk pieprasa, — kurš vēl labāk par bibliotekāru ir informēts par to, ko vēlas viņa lietotājs?! Būsim godīgi, tie pārsvarā ir pārdošanā esošie populārākie romāni, prese un citi izdevumi, kurus skar autortiesību aizliegums. Kā atzina LU SZF IBSN profesore Baiba Spornāne un LNDB projekta "Zudusī Latvija" vadītāja Ginta Zalcmane — ja ņem vērā tikai lietotāju pieprasījumu, tad var pilnībā atmett Raini un digitalizēt tikai Hedvigu Kurts-Māleri un viņai līdzīgos. Ar lietotāju ir jāstrādā, un digitālās kolekcijas dod šo iespēju. Pēc šī apgalvojuma zālē izcēlās skaļa murdoņa, kuras laikā bija manāmi gan piekrietoši, gan noraidoši galvas mājieni. No aizmugurējiem

soliem atskanēja vairākas balsis ar iebildumu: "Kurš tad būs tas viedais, kas tagad noteiks šo izvēli?" Jautājums — ko digitalizēt (klasiku vai to, kas tiek reāli izmantots) un kurš lieto digitālās kolekcijas (studenti, pētnieki, *tante Limbažos, Bauskā*) — palika atklāts. Protams, galvenokārt tas ir kultūras mantojums, kas jāpadara pieejams visiem. Ne tikai muzeju, bibliotēku, arhīvu krājumi, bet arī plašsaziņas līdzekļi — radio, televīzija, globālā tīmekļa materiāli. Strīdus ābols šajā gadījumā bija tas, vai digitalizācijas mērķis ir apmierināt masu pieprasījumu vai tomēr uzturēt tradīcijas un vērtības, lai tās būtu dzīvas arī nākotnē. Tikmēr īstais lietotājs (ne vidējais lietotājs) atrodas kaut kur pa vidu. Par to liecina, piemēram, visbiežāk izmantoto kolekciju nosaukumi: "Periodika", "Zudusī Latvija", "Raduraksti".

Informācija, interese, prasmes

Lai gan Latvijas atmiņas institūcijas digitālās kolekcijas veido turpat 10 gadus, galvenais to neizmantošanas iemesls nav vis to sarežģītība, sliktā kvalitāte vai pieejamība, bet informācijas trūkums. Cilvēki vienkārši nav informēti par šīm kolekcijām. Diskusijas laikā kāds pasniedzējs minēja šādu gadījumu — students nosēž bibliotēkā vairākus mēnešus, šķirstīdams laikrakstu un žurnālu oriģinālu lappuses vienu pēc otras, bet tad konsultācijā pasniedzējs viņam atklāj, ka visi šie izdevumi ir digitalizēti un bez maksas pieejami internetā. Valsts pētījumu programmas "Nacionālā identitāte" ietvaros LU SZF IBSN studenti un mācībspēki veica vairākas fokusgrupu intervijas Latvijas skolās. Rezultāti katastrofāli — **neviens** skolotājs savā darbā ne tikai neizmanto digitālās kolekcijas, bet arī neko par tām nezina. Ir arī pozitīvas ziņas — "tantes Bauskā" skatās šīs kolekcijas... ja viņām tās reklamē. Kā uzsvēra Bauskas Centrālās bibliotēkas bibliogrāfe Laimdota Ozoliņa, Bauskā pēdējā laikā digitālās kolekcijas tiek ļoti popularizētas, īpaši "Periodika" un "Zudusī Latvija". Secinājums viens — digitālās kolekcijas vairāk jāpopularizē, jāreklamē, jārāda, par tām jāinformē, jāstāsta. Ne tikai bibliotēkās. Daudzi neiet uz bibliotēku, tāpēc nepieciešamas publikācijas presē, ziņas tīmeklī un citviet. Kā to dara, piemēram, Bauskā.

Jāsaka gan, problēma, ko darīt ar neaktīvo sabiedrības daļu, allaž aktuāla. Diemžēl lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju nav nedz bibliotēku, nedz digitālo kolekciju lietotāji. Ko ar viņiem darīt? Kā pārliecināt viņus šīs kolekcijas ne tikai izmantot, bet arī finansēt to veidošanu par saviem nodokļiem? Lūk, dažas no diskusijā piedāvātajām idejām: publikas iesaistīšana digitalizācijas procesā; digitālo kolekciju popularizēšana; potenciālo lietotāju aptaujas (tas gan cieši saistās ar iepriekš jau apskatīto digitālo kolekciju satura un mērķgrupu jautājumu, proti, to, cik reprezentatīvas ir šādas aptaujas — vai 1000 iedzīvotāji var uzspiest savu viedokli diviem miljoniem?); digitālie resursi kā maksas pakalpojums; digitālo bibliotēku un kolekciju interaktivitāte. Taču jautājums par to, vai digitālajām kolekcijām ir jāpiesaista tie, kas digitālās

Diskusiju dalībnieki kopējā paneldiskusijā

kolekcijas neizmanto, vai, gluži otrādi, jāstrādā ar to sabiedrības daļu, kas ir puslīdz aktīvi digitālo kolekciju izmantotāji (galvenokārt skolēni un studenti), kārtējo reizi auditoriju sadalīja divās frontēs.

Bez popularizācijas svarīga ir arī interese. Neviens tāpat vien digitālās kolekcijas neizmanto, lai to darītu, jābūt stimulam, vienai, vai tā ir interese vai nepieciešamība. Kā minēja kāda diskusijas dalībniece — ar pātaigu vai burkānu. Labs piemērs tam ir skolēni un studenti. Ja skolotājs vai pasniedzējs viņiem liks ar kādu resursu iepazīties, tad ļoti iespējams, ka šis resurss nākotnē tiks izmantots arī personīgām vajadzībām. Nacionālās identitātes sakarā piebilstams, ka digitālie materiāli nacionālo identitāti neveido, tie palīdz to kopt. Novadpētniecība ir viens no nozīmīgākajiem piederības izjūtas veicinātājiem, tāpēc intereses radīšanai par digitālo bibliotēku novadpētniecības digitālās kolekcijas ir īpaši pateicīgs materiāls. Ar to sasaucas digitālo kolekciju audzinošā nozīme. Digitālā kolekcija nekad nebūs "YouTube", cilvēks jāaudzina, un te liela nozīme ir skolotājiem un pasniedzējiem. Ar šo auditoriju bibliotekāriem īpaši jāstrādā.

Vēl viena problēma ir sabiedrības zema informācijpratības līmenis. Taču jautājums par to, vai bibliotēkām vairāk jānodarbojas ar sabiedrības izglītošanu vai kolekciju vienkāršošanu, nav tik viegli atbildams. Turklāt digitālo bibliotēku popularizēšana un informācijpratības iemaņu mācīšana attiecas ne tikai uz skolēniem un studentiem, tikpat svarīga ir atmiņas institūciju personāla attīstība, lai arī bibliotekāri un muzeju un arhīvu darbinieki paši prastu izmantot un strādāt ar digitālo saturu.

Digitalizācijas procesu harmonizācija — veiksmīgas sadarbības pamats

Vairums sadarbības gadījumu digitalizācijas jomā notikuši projektu realizācijas gaitā, un tiek turpināti, ja tiek turpinātas arī kolekcijas. Taču ne vienmēr tas tā ir.

No 2003. līdz 2005.gadam Valsts kultūrkapitāla fonda finansētās mērķprogrammas "Bibliotēku, arhīvu un muzeju sadarbības projektu digitālā vidē atbalsts" (no 2005.gada — kultūras programma "Bibliotēku, arhīvu un muzeju sadarbība digitālā vidē") ietvaros īstenoti 42 projekti. Tikai daži no tiem tiek turpināti. Jautājums par to, kas notiek ar kolekcijām, kad projekts ir beidzies, liek pārdomāt problēmas ne tikai sadarbības laukā. Diskusijas gaitā tika aktivizēta atziņa, ka iesāktu projektu turpināšana balstās uz papildu slodzi, kas pašreizējos finanšu un personāla resursu trūkuma

apstākļos ir milzīga problēma. LNB Digitālās bibliotēkas nodaļas vadītājs Uldis Zariņš šim viedoklim gan visai asi iebilda — viņaprāt, digitalizāciju vajadzētu vienreiz izbeigt uztvert kā papildu pienākumu, tas ir mūsu darbs jaunā laikmeta apstākļos. Klātesošie šim apgalvojumam piekrita daļēji. Jā, digitalizācija ir viens no mūsdienu bibliotēku darba virzieniem, taču tā nedrīkst atstāt novārtā citus pienākumus. Bibliotekāra galvenais uzdevums tomēr nav digitalizācija, tas ir **viens no** pienākumiem, citādi beigās tiešām sanāk, ka digitalizācija "noēd" ne tikai visus finanšu resursus, bet arī darba laiku. Ja digitalizācija tiek izvirzīta kā bibliotēkas darba virziens, tam jāparedz arī atsevišķi līdzekļi un atsevišķs personāls.

Sadarbības lietderīgums visvairāk izpaužas tajā, ka būtībā sadarbojas cilvēki, nevis institūcijas — notiek zināšanu apmaiņa, informācijas un infrastruktūras resursu kopīgošana, vienota plānošana, publikātu kontrole digitalizējamā materiāla sagatavošanas posmā. Taču ir arī nenokārtotas lietas, kas būtiski traucē un kavē pilnvērtīgu sadarbību digitalizācijā — atsevišķu iestāžu lietoto metadatu savietojamība un standartizācija; dažādu atmiņas institūciju izpratne par ziņu pilnīgumu; digitālo objektu dublēšanās iespēja; dokumentu piekļuves organizēšanas juridiskais aspekts (bibliotēku, arhīvu un muzeju atšķirīgā un nereti pretrunīgā likumdošana); sadarbības partneru dažāda attīstības līmenis tehnoloģiju izmantošanā; vienotas pieejas trūkums datu drošības un saglabāšanas jautājumos. Vairumu minēto problēmu atrisinātu atmiņas iestāžu resursu digitalizācijas harmonizēšana valstiskā līmenī. Ir izstrādāts nozīmīgs digitālo kolekciju skaits — gan valsts nozīmes iestādēs, gan reģionos, ir uzkrāta pieredze, apgūti dažādi standarti. Lai neietu zudībā padarītais un kvalitatīvāk tiktu izpildīts iecerētais, nepieciešams vienots vadības centrs, kura pamatuzdevums būtu sadarbības **harmonizācija** — tā ietvertu metodisko un tehnoloģisko atbalstu; vienota meklētāja jeb agregatora izstrādi, kurš nodrošinātu datu izguvi trijās eksistējo-

šās sistēmās; ikdienas darba uzdevumu koordināciju un daudzus citus līdzīgus pasākumus. Harmonizējot (nevis centralizējot) tikt panākts kompromiss starp katras iestādes specifiku vienotajā sistēmā — katra atmiņas institūcija saglabātu savu identitāti, savu lomu lielajā procesā varētu saskatīt arī mazās novadu bibliotēkas, arhīvi un muzeji. Tā kā par šādu centru izvirzījusies LNB, ir svarīgi prezentēt “nacionālo digitālo krājumu” kā visu sadarbības partneru kopējo nosaukumu (nav noslēpums, ka muzeji un arhīvi iebilst pret terminu “bibliotēka”), kā arī sniegt nacionālā digitālā krājuma definīciju. Tāpat vajadzīga vienota valsts programma un finansiālais atbalsts.

Valsts nostāja nacionālā kultūras mantojuma digitalizācijā

Digitālā bibliotēka nav atrauts fenomens no parastās bibliotēkas. Tā ir bibliotēkas daļa, viens no darba virzieniem. Tā ir bibliotēka, kas dara tieši to pašu, ko parastā bibliotēka, tikai digitālā formātā. Līdz ar to vismaz pagaidām uz digitālajām bibliotēkām attiecas tie paši normatīvie akti, kas regulē tradicionālo bibliotēku, muzeju un arhīvu darbību. Tā kā šie normatīvie akti nebūt nav pilnīgi, valsts politikas īstenošanā attiecībā uz digitālo bibliotēku sakārtojami jautājumi, kas saistīti ar digitālo kolekciju pamatfunkciju īstenošanu: uzkrāšanu, saglabāšanu, pieejamību un uzturēšanu.

LNB Digitālās bibliotēkas nodaļas vadītājs Uldis Zariņš uzsvēra, ka ir svarīgi nodalīt 4 digitalizācijas procesus:

- 1) digitalizācija, kas ietver digitālo objektu sagatavošanu: skenēšana, rakstzīmju optiskā atpazīšana, materiāla segmentēšana, kvalitātes pārbaude, saglabāšana;
- 2) mūžsaglabāšana, kas būtībā ir visgrūtākais uzdevums, jo vēl aizvien nav īstas skaidrības par to, kā panākt, lai šodien izmantotais formāts būtu lasāms arī pēc 50 gadiem un ilgāk;
- 3) pieejamība, kas ietver saskarni, meklēšanu, pārlūkošanu un citus digitālās bibliotēkas kolekciju lietojamības aspektus, arī sarežģīto autortiesību jautājumu;
- 4) agregācija, ko vienkāršā valodā var saukt arī par resursu apkopošanu — tehnoloģiska iespēja, lai visi digitālās bibliotēkas materiāli būtu nevis izkaisīti pa vairākām vietām, bet pieejami no viena punkta; te pieder arī metadatu veidošana un atslēgvārdi.

Kā redzams, valsts normatīvais atbalsts nepieciešams pamatā pēdējiem trim digitalizācijas procesiem. Juridiski vissarežģītākais šobrīd laikam ir autortiesību jautājums, taču perspektīvā ne mazums problēmu varētu sagādāt arī personas datu aizsardzība.

Viens no galvenajiem valstiski nozīmīgākajiem digitālās bibliotēkas pienesumiem būtu atbalsts izglītībai — gan uzzīņu literatūra un mācību grāmatas, gan daiļli-

teratūra. Diemžēl, kā izteicās U.Zariņš, attiecības ar Izglītības un zinātnes ministriju un izglītības sistēmu vispār pēdējos 20 gados ir nevis kā pret dzelzsbetona sienu (to tomēr var sagraut), bet kā pret vati — visas idejas un iniciatīvas vienkārši noslāpst. Prieccē ziņa, ka Valsts izglītības satura centra (VISC) apstiprinātajā jaunajā metodiskajā materiālā Latvijas vēstures apgušanai ir iekļautas fotogrāfijas no portāla “Zudusi Latvija”³. Cerams, ka šādu sadarbības piemēru izglītības jomā būs arvien vairāk.

Jāatzīst, valsts nekad nespēs visu nosponsorēt, tāpēc atbalstāma privātā iniciatīva. Tas skar ne tikai privātās kolekcijas un sabiedrības iesaistīšanu krājuma veidošanā, bet arī uzņēmējus. Piemēram, ja pie mums atnāk “Google” un piedāvā digitalizēt mūsu materiālus, ir nopietni jāizvērtē, ko no tā var iegūt abas puses, un maksimāli tas jāizmanto. Nopietni apsverams valsts pasūtījums atklātā pirmkoda programmatūru (*open source software*) izmantošanā.

Digitālās bibliotēkas koncepcija

Viens no galvenajiem diskusijas uzdevumiem bija gūt atziņas un atbalstu LNDB koncepcijas izveidošanai.

Sadarbības un projektu grupas diskusijas rezultātus prezentē grupas moderatorē Līga Krūmiņa

Lai gan Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka “Letonica” darbojas jau kopš 2006.gada un pirmos koncepcijas uzmetumus stratēģijas veidā toreizējā LNB Digitālās bibliotēkas vadības nodaļas vadītāja Inga Grīnfelde prezentēja vairākās konferencēs 2008.gadā⁴, tāda vēl aizvien nav līdz galam uzrakstīta. Tā kā LNDB nav tikai LNB projekts, bet tajā iekļaujas arī pārējās atmiņas institūcijas (perspektīvā — visi, kas uzkrāj un glabā nacionālo kultūras mantojumu, tajā skaitā radio, televīzija un citi plašsaziņas līdzekļi), nebūtu īsti godīgi, ja koncepciju veidotu LNB viena pati, tāpēc savus ieteikumus aicināta sniegt ikviena institūcija, kas piedalās LNDB veidošanā. Kā atzina U.Zariņš, I.Grīnfeldes savulaik veidotais dokuments dažādu apstākļu dēļ netika līdz galam izveidots. Daudz kas pa šo laiku ir mainījies, tāpēc koncepcija tiks veidota faktiski no jauna. Piemēram, iepriekšējā stratē-

ģija paredzēja diezgan lielu centralizāciju, kamēr jaunā koncepcija vairāk tiks vērsta tieši uz sadarbību.

Kultūras mantojuma digitalizāciju nevar veikt katrs par sevi, tas jādara visiem kopā. Pirms katra projekta īstenošanas ir jāapdomā mērķi, uzdevumi, mērķgrupas un citi nopietni jautājumi. Ja digitālā bibliotēka iekļauj visas atmiņas institūcijas, nepieciešama patiešām aptveroša digitalizācijas politika, kas nosaka konkrētu mērķi, uzdevumus, digitalizācijas izveles kritērijus. Diskusijas dalībnieki izteica atbalstu vienotas koncepcijas izstrādei, taču atzina, ka tai jābūt pamatotai — jāveic auditoriju aptaujas, jāapzina viedokļi, prasības un prasmes. Koncepcijas izveide nav viegls darbs, taču, ja tā ir kvalitatīvi izstrādāta, konsekventi pie tās turoties, var sasniegt teicamus rezultātus. U.Zariņš solīja, ka šī gada decembrī koncepcija varētu būt gatava. Viņš uzsvēra, ka vairums ideju atduras naudas trūkumā. Koncepcija ir labs veids, kā pastāstīt par sevi — kas ir nacionālā digitālā bibliotēka, kādi ir tās mērķi un uzdevumi, kā tā tiek veidota un uzturēta, kas ir tās auditorija, kādu labumu digitalizācija dod sabiedrībai, kā tā palīdz ikvienam sabiedrības loceklim utt. Cerams, ka beidzot tapusī koncepcija dos valstiskumu pamatojumu atmiņas institūcijās glabātā kultūras mantojuma digitalizācijai. **Kvalitatīva digitalizācija ir atkarīga no organizētas sadarbības, cilvēku zināšanām un finansējuma!**

Būt atvērtiem un pretimnākošiem

Pēcdiskusiju sarunās noskaidrojās, ka visas diskusijas vairākkārt novirzījās no tajās apspriežamajiem jautājumiem un pamatā tika runāts par digitalizācijas nepieciešamību un ieguldīto finanšu resursu lietderīgu izmantošanu. Tā kā pasākumā piedalījās ne tikai bibliotekāri, bet arī arhīvu un muzeju pārstāvji, studenti un pasniedzēji no citām nozarēm, tas kārtējo reizi atgādināja par to, ka bibliotekāriem savā darbā (ne tikai digitalizācijā vien) vairāk jāņem vērā citu nozaru pārstāvju viedoklis. Tāpat kā skolotājiem, arī vairumam bibliotekāru šī profesija ir acinājums, līdz ar to vienotais domāšanas veids uzliek tādu kā sava veida “zīmogu” — mēs domājam tā, un tikai tā ir pareizi, tas, kā domā citi, ir pilnīgi aplam, “nest gaismu gara tumsībā dzīvojošajiem” ir katra sevi cenošā bibliotekāra uzdevums. Taču patiesība var būt ne tikai balta, melna vai pelēka, tā mēdz būt arī zila, zaļa un violela. Strādājot noslēgtā nozares profesionāļu lokā, reizēm pat prātā neienāk, ka citi var domāt citādi, ka var būt citādi uzskati, viedokļi, cita pieredze, darba stils. Rodas jautājums, vai bibliotēka strādā sev vai tomēr sabiedrībai? Ir jāieklausās citos, nedrīkst ieslīgt paštaisnumā — nu kā tad to var nezināt?! Var. Mēs nezinām to, ko zina citi, bet citi nezina to, ko zinām mēs. Kauns nav nezināt, bet negribēt zināt un mainīties. Vairāk jāieklausās citos, nevis jāuzspiež savs viedoklis. Tas, ka var būt arī cits skatījums un citi varianti, jāpieņem kā norma. Nav viegli kaut ko sevi mainīt, taču, ja vēlamies piesaistīt lietotājus, ir jāpiemērojas viņu vajadzībām. Jāpanāk pašiem solīti pretī, nevis augstprātīgi jāgaida. Ir jābūt atvērtam un pretimnākošam, tad arī lietotājs labprāt izmantos gan mūsu digitālās, gan tradicionālās bibliotēkas.

Kristīnes Dalmatovas un Māras Jēkabsones foto

¹ Diskusiju kopsavilkuma prezentācijas aplūkojamas diskusijas blogā “Latvijas Nacionālo digitālo bibliotēku veidojot” <http://dibidiskusija.blogspot.com>, pasākuma foto — LU SZF tīmekļa vietnes <http://szf.lu.lv> tīmekļa lappusē <http://szf.lu.lv/lat/fakultate/foto-galerija/diskusija-latvijas-nacionalo-digitalo-biblioteku-veidojot-merki-iespejas-rezultati>.

² Plašāku informāciju par projektu sk. LNB tīmekļa vietnes www.lnb.lv tīmekļa lappusē “Par LNB” — “Projekti”: <http://www.lnb.lv/par-lnb/projekti>.

³ *Latvijas vēsture 6.–9.klasei* [elektroniskais resurss] : attēli, kartes, ieteikumi. Rīga : VISC, [2011]. 1 CD. Materiāls brīvi pieejams un apskatāms arī VISC tīmekļa vietnē http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/metmat/vesture_6_9/index.shtml.

⁴ Sk. **Grīnfelde, Inga**. *Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas stratēģija* [tiešsaiste] : Latvijas zinātnisko un speciālo bibliotēku direktoru sanāksme 2008.g. 22.maijs. [Rīga] : LNB, 2008. Pieejams: <http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/konferencu-materiali/20080522/20080522-inga-grinfelde> (<http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/konferencu-materiali/20080522/20080522-sanaksme>) un **Grīnfelde, Inga**. *Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka* [tiešsaiste] : CLARIN projekta un Nacionālā korpusa seminārs 2008.g. 3.nov. [Rīga] : LNB, 2008. Pieejams: <http://www.clarin.lv/materiali/clarin-grinfelde.ppt>.